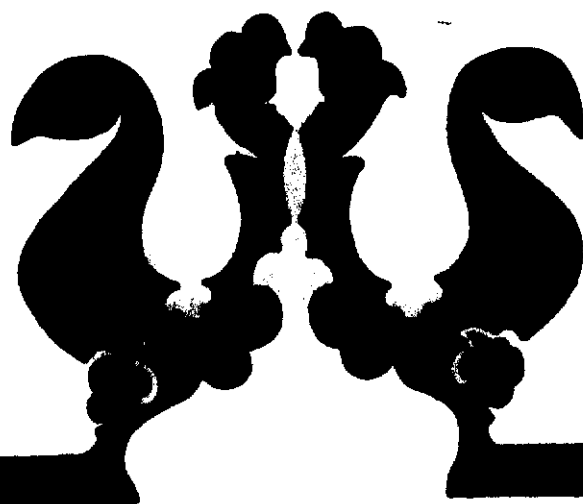

بیدالله ثمره
گروه زبان‌شناسی

ساختمان واجی
«وند»

پروشگاه علم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرنال جامع علوم انسانی
در فارسی تهران

پروشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

قبل از ورود بمطلب تذکر دو نکته ضروری می‌نماید:

۱- در بحث زیر تنها به نقش واجی وندها توجه شده و بهیچوجه نقش دستوری آنها در نظر نبوده است. بنابراین وندهائیکه دارای نقش دستوری مختلف هستند ولی شکل واجی یکسان دارند یک وند واحد محسوب گردیده‌اند. مثلا پسوندهای i - در rafti و i - در mardi یک پسوند و یا پیشوندهای - be در bezan و - be در bexosus یک پیشوند بشمار رفته‌اند.

۲- وندهائیکه در طول زمان حالت وندبودن خود را از دست داده و در فارسی امروز قابل جدا شدن از کلمه نیستند بحساب نیامده و کلماتی که دارای این نوع وند هستند بسیط بشمار رفته‌اند.

در فارسی سه نوع وند وجود دارد: پیشوند - میان‌وند - پسوند

۱- در فارسی شش پیشوند دیده میشود که همه یک هجائی هستند بدینترار:

ba, bi, - ma - و na - و mi - و be

اضافه شدن هر یک از این شش پیشوند به پایه ^۱ موجب افزایش یک هجابه طرح هجائی پایه می گردد ولی تأثیری در نوع ساختمان هجاها ندارد مانند :

mi + ravam → miravam

ma + rou → marou

na + goft → nagoft

be^r + zan → bezan

bi + kâr → bikâr

bâ + šaraf → bâšaraf

فقط در یک مورد است که پیشوند بدون آنکه تغییری در شماره هجاها ایجاد کند موجب دگرگونی در نوع ساختمان هجاها می گردد و تنها شاهد مثال این مورد کلمه زیر است :

be + xerad → bexrad

mi - می تواند پس از - na قرار گیرد و این تنها موردی است که دوپیشوند بدنبال یکدیگر در یک پایه واقع میشوند . البته /a/ تحت تأثیر /i/ جای خود را به /e/ میدهد و پیشوند بصورت - ne دربیاید .

na + mi + ravam → nemiravam

۲- میان وندهای فارسی عبارتند از :

پیشوند -i- -e- -â- -o-

که با آخرین صامت جزء اول پایه تشکیل هجای جدید میدهد و بدین ترتیب لغت مرکبی بوجود می آید که شماره و نوع ساختمان هجاها آن با شماره و نوع ساختمان هجاهاى اجزاء تشکیل دهنده آن فرق دارد مانند :

۱- منظور از پایه کلمه بسیط یا مرکب است قبل از گرفتن وند مورد نظر .

۲- مصوت /e/ در /be/ گاهی تحت تأثیر مصوت بعد از آن جای خود را به /o/

میدهد و این در صورتی است که مصوت متعاقب /o/ یا /ou/ باشد مانند .

be + kon → bokon

be + rou → borou

zad + o + xord → zadoxord

bar + â + bar → barâbar

?âb + e + jou → ?âbejou

šab + i + xun → šabixun

۳- از نقطه نظر ساخت، پسوندهای فارسی را میتوان به سیزده گروه ساختمانی مختلف بخش کرد. این سیزده گروه در جدول زیرنمایش داده شده‌اند.

شماره ردیف	نوع ساختمان	پسوند	پایه	لغت مرکب (۱)	
۱	v	-i	mard	mardi	
			xorde	xorde(?) i*	
			tešne	tešnegi *	
			binâ	binâ (?)i*	
		-e	raft	rafte	
			pâ	pâye *	
			?âzâd	?âzâde	
			-â	bin	binâ
				-u	yâr
			۲		vc (۲)
dânâ	?ânâyân*				
morde	mordegân*				
-ât	sefâreš	sefârešât			
	nevešte	neveštejât*			
	širini	širini		širinijât*	

دنباله جدول در صفحه بعد

۱ - complex.

* به صفحه ۲۷ نگاه کنید

۲- v علامت مصوت و c علامت صامت است.

		-āk	puš	pušāk
		-ār	goft	goftār
		-an	šost	šostan
			zâher	zâheran
		-ak	pesar	pesarak
		-am	xord	xordam
			sag	sagam
		-ad	xor	xorad
		-at(¹)	kafš	kafšat
		-aš(²)	ketâb	ketâbaš
		-eš	?ârâm	?ârâmeš
		-in	piš	pišin
		-ik	târ	târik
		-ir	del	delir
		-im	bord	bordim
		-id	nevešt	ncveštîd
		-ein	taraf	tarafein
		-om	bist	bistom
		-un ۳	rouhâni	rouhâniyun*
		-ur	mozd	mozdur
۳	cv	-hâ	miz	mizhâ
		-če	daftar	daftarče
		-vâ	piš	pišvâ

بقیه جدول در صفحه بعد

- ۱- گاهی در لهجه محاوره خصوصاً در کلام پیوسته et میآید مانند ketâbet
- ۲- گاهی در لهجه محاوره خصوصاً در کلام پیوسته eš میآید مانند sageš
- ۳- بسیار بندرت برای جمع بستن بعضی کلمات عربی بکار میرود.

		-či	gâri	gâriči
		-ji	miyân	miyânji
٤	cvc	-vâr	šâh	šâhvâr
		-var	sar	sarvar
		-vaš	pari	parivaš
		-vâz	piš	pišvâz
		-mân	sâz	sâzmân
		-kâr	talab	talabkâr
		-gar	tavân	tavângar
		-gâr	?âmuz	?âmuzgâr (١)
		-gân	xodâ(y)	xodâygân (١)
		-gin	xašm	xašmingin
		-gen	ham	hamgen
		-gun	nil	nilgun
		-tar	xub	xubtar
		-bân	pâs	pâsbân (١)
		-dân	namak	namakdân
		-sâr	šarm	šarmsâr
		-zâr	?alaf	?alafzâr
-nâk	dard	dardnâk		
-lâx	sang	sanglâx		
-yâr	huš	hušyâr		
-yâd	bon	bonyâd		
-yân	bon	bonyân		

بقیه جدول در صفحه بعد

۲- گاهی در لهجه مجاوره اگر مصوت آخرین بلند باشد یک /e/ بین صامت پایانی کلمه و صامت آغازی پسوند که خود دارای مصوت بلند است میآید. این مصوت مبنای صرفی ندارد و صرفاً برای کاستن طول مجموعه واجی وارد میشود مانند:

?âmuzegâr و xodâyegân و pâsebân

		-šâr	?âb	?âbšâr
۵	cvcc	-mand -vand	sarvat xodâ	sarvatmand xodâvand
۶	cvcv	-vâre -vâne -vâde	guš pošt xâne	gušvâre poštâne xânevâde
۷	cvcvc	-tarin	beh	behtarin
۸	vcv	-eke -âne -â(?)i -âsâ -ine -içe -ize	mard div roušan barG piš dar pâk	mardeke divâne roušana(?)i baĠ Gâsâ pišine dariçe pâkize
۹	vcvc	-emân -etân -ešân -omin -âgin -âvar	dast guš čašm bist zahr del	dastemân gušetân čašmešân bistomin zahrâgin delâvar
۱۰	vcvcc	-umand	tan	tanumand
۱۱	vcc	-and -ešt	raft xor	raftand xorešt

بقية جدول در صفحه بعد

۱۲	vccv	-ande -iyye	nevis sahm	nevisande sahmiyye
۱۳	vccvc	-estân -iyyat	gol bašar	golestân bašariyyat

ملاحظات مربوط به پس‌وندها

۱- پس‌وندهای فارسی از نظر نقش ساختمانی آنها بر دو دسته‌اند :
الف- آنها که در طرح هجائی پایه تأثیری ندارند و فقط تعداد هجاها را افزایش
میدهند مانند :

xâne + -vâr → xânevâr

ب- پس‌وندهائیکه علاوه بر افزودن تعداد هجاها در طرح هجائی کلمه تغییر ایجاد
میکنند مانند :

bin + -â → binâ

پس‌وندهای دسته اول شامل گروههای ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ میباشد . که سه گروه
اول به ترتیب یکک هجا از نوع cv و cvc و cvcc و دوگروه آخر (۶ و ۷) هرکدام دو هجا
یعنی cvcv و cvccvc به پایه سی‌افزایند (نگاه کنید به جدول) .

پس‌وندهای دسته دوم شامل گروههای ۱ و ۲ و ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳
میشود در این پسوندها مصوت آغازی پسوند با صامت پایانی پایه تشکیل هجای جدید
داده و در نتیجه طرح کلی هجائی پایه را دگرگون میکند . بدین ترتیب ساختمان قسمت
جدید پایه با پس‌وندهای گروه ۱ و ۲ و ۱۱ و ۱۲ بترتیب بشکل cv و cvc و cvcc و با پس‌وندهای
گروه ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۲ و ۱۳ بشکل cvcv و cvccvc و cvccv و cvccvc خواهد بود . (نگاه کنید به جدول)

۲- هنگام اتصال پس‌وندیکه با مصوت شروع میشود به لغتی که با مصوت پایان

می‌یابد یک صامت که بنیاد صرفی ندارد برای پر کردن خلاء آوایی بین دو مصوت می‌آید .
این صامت ممکن است g یا y یا ? یا z باشد .

/z/ فقط هنگامی می‌آید که مصوت پایانی پایه یا /e/ و یا /i/ و پس‌وند /-ât/ باشد .

/g/ وقتی بکار می‌رود که واکه پایانی پایه /e/ و پس‌وند /-i/ یا /-ân/ باشد .

(نگاه کنید به لغاتیکه در جدول با علامت * مشخص شده‌اند .)

۳- در بعضی موارد دو یا سه وحتى گاهی چهار پس‌وند بدنبال یکدیگر به یک پایه

متصل میشوند مانند :

div + -ane + vâr → divânevâr

del + âvar + -i + -hâ → delâvarihâ

mard + -âne + -(g)i + -hâ + (?) -i → mardânegihâ(?) i

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی